

D. D.

DISSERTATIO GRADUALIS,

DE

PERSPICUITATE ORATIONIS,

Qvam,

*Con sensu Celeb. Ordinis Philosoph. in Regia ad Auram
Academie.*

PRÆSIDE

HENRICO HASSEL,

Eloquentiæ PROFESS. Reg. & Ordinar. Facultatis
Philosophicæ h. t. Decano,

Publice examinandam sicut

MAURITIUS WILH. FONTELL,

OSTROBOTNIENSIS

In Audit. maj. ad diem 1. Junii A:o MDCCXLVIII.

Horis ante meridiem solitis.

ABOÆ,

Excud. JOH. KÆMPE, Reg. Acad. Typogr.

Sacræ Regiæ Maj:is
MAGNÆ FIDEI VIRO,

Ad Architecturam militarem Generalis militarium
hospitiorum Designatoris locum tenenti: & Regiæ
Svecanæ Scientiarum Academiæ membro

Generosissimo Domino

**ANDREÆ JOHANNI
NORDENBERG,**

AVUNCULO, & MÆCENATI SUMMO!

Patiamini, Avunculi & Mæcenates , quod feri-
bere ausus fuerim. Causas, quæ me ad hoc im-
oratio in beneficiorum Vestrorum depraedatione. Majora
cipite igitur, Avunculi & Mæcenates propensissimi ,
placido vultu , exigua haec juvenilis aetatis tentamina.
mini. Nostrum erit, pro Vesta vestrorumque perenni fe-
deratorem ardenterissimus

GENEROSISSIMO.

Cultor bu-
M. W.

Sacra Regiae Maj:is
MAGNÆ FIDEI VIRO,

Ad Architecturam militarem MAJORI, Regiæ
Academie Scientiarum membro

Generofissimo Domino

CAROLO FRIDERICO NORDENBERG,

AVUNCULO, & MÆCENATI MAXIMO!

dissertatiunculam hancce splendidis Vestris nominibus inferi-
pellunt, si enumerare conarer, inciperet simus & desineret
autem sunt, quam ut verba iis enumerandis sufficient. Ex-
quod Vobis offero, munuscum. Adspicite quo soletis,
Nos nostramque fortunam svelto favore amplecti ne dagine-
licitate & flore, dum vixerimus, Summum Rerum Mo-
precibus fatigare.

RUM NOMINUM VESTRORUM

millimus

FONTELL,

Kongl. Maj:ts
Tro-Tienare och Capitain vid Österbottns Infanterie
Regemente/
Wålborne
Herr PETTER BERG,
Gunnige Gynnare.

Illåt/Gunnige Herre/ at jag får jämwäl förskaffa
mitt ringa Academiska arbete heder af Herr
Capitainens wärda namn. Jag skulle ej tagit mig
sådant drifstighet/ så framt jag icke haft anledning dertil
af Herr Capitainens egen ynnest och benägenhet/
den jag redan från min barndom ynnigt erfarit.
Sådant förmår jag intet på något sätt at weder-
gälla/ utan alt måste ständna i wiljan och upsfåter; Derv-
före uppför jag nu allenast detta mitt ungdoms ar-
bete med uprichtig wördnad/ och anhåller likaledes/
at Herr Capitainen tåltes gunstigtuptaga detta/ så-
som ett tecken til den längtan och åtrå jag åger/ at nä-
gonsin wärkeligen kanna wijsa min uprichtiga tilgiv-
wenhet. Jag önskar af troget hierta Herr Capitai-
nen alsköns wålgång och fällhet/ samt ber/ at jag
ständigt må vara innesluren i Desz högtbenågne åtan-
ka. Förtblifwer

Wålborne Herr Capitainens

Ödmjukc tienare
Maur. Wilh. Fontell.

VIRO plurimum Reverendo atque Praeclarissimo

Dn. Mag. ISAACO PELDAN,

*PASTORI Christina-Lapfierdenium longe meritissi-
mo, Fautori propensissimo.*

VIRO perquam reverendo atque doctissimo

Dn. DANIELI ROOS,

*Sacellano in Lappfierd vigilantissimo, Fautori æstu-
matissimo.*

*Obis, Fautores optimi, qui plurima nullo non tempore in
me contulitis beneficia, in gratissimi animi documen-
tum. Et debitae observantiae testificationem has qualescum-
que lucubrationes Academicas, cum calidissimis pro serenni
Vestra incolumitate & prosperitate suspiriis, do atque consecro.*

Plurimum atque perquam Reverend.

NOMINUM VESTRORUM

Observantissimus cultor

M. W. FONTELL.

Handelsmannen i Christinæ Stad/

Ehreborne och Högvälachtad

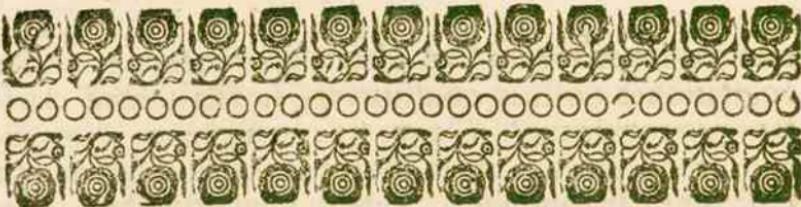
Herr H A N S B E R G,

Min Högtäraade Wälgynnare.

D E wälgierningar / som Eder godhet / min Herr
Handelsman / behagat tildela mig och de mina /
åro så stora och ymnige / at om jag de samma skul-
le uti glömska nedfängta / kunde jag med stål anses
för asdeles otacksam. Mig felas ord at tydelen
kunna dem afbilda / mycket mer förmögenhet at til
någon del dem wedergälla. Uptag deraföre i stället
för wedergålning min upriktiga wilja och ett wör-
samt siane Till ett tecka derutaf / upoffrar jag Herr
Handelsmannen detta mitt Academiska arbete /
med trogen önskan til allskönz wälgång och fäll-
het ; Förblifvande

Ehreborne och Högvälachtad Herr
Handelsmannens

Hörsomste tienare
Maur. Wilh. Fontell.

§. I

Per spicua dicitur oratio, quando sic loquimur vel scribimus, ut ab aliis facile intelligamur. Est autem hic finis sermonis, ut animi nostri sensa cum aliis communicare queamus, quo non obtento, quidquid aut ore proferimus, aut calamo consignamus, perinde est, ac si nihil omnino dictum fuisset. Et, quemadmodum media illa sunt optima, quibus facilissime finem adsequimur; ita etiam præstantissima censetur oratio, quæ minimo se negotio audientium animis infundit. Proinde, quæ demumcunque adhibeantur dicendi artifia, defectum perspicuitatis non supplerunt; sine qua Eloquentia idem est, ac sine valetudine color. Et qui Eloquentiam verbis duntaxat metuntur, quantum in ipsis est, hominem in Psittacum transformant.

§. II.

Quemadmodum oratio est sensuum nostrorum interpres, ita frustra in verbis queritur perspicuitas, nisi eadem prius animo insit. Cum autem

A

tem notiones rerum sive ideæ, elementorum instar cogitationes nostras constituant, in illis utique claritas præreqviritur. Claræ sive perspicuæ tum dicuntur notiones, qvando rei ab aliis discernendæ sufficiunt. In omnibus qvidem cogitationibus claritas qvædam datur, in quantum illarum nobis concii sumus, easdemqve a se invicem distingvere valemus: sed qvæ hic in considerationem non venit; nos qvippe agimus de claritate in ratione ad objecta considerata, qvæ ideo relativa dici potest. Sic ratione claras habemus notiones trianguli, quadranguli, circuli, qvando has figuræ a se invicem & aliis discernere possumus. Experientia innotescunt, qvæ tensibus se manifestant. ex. gr. animalia, plantæ, metalla, &c. Qvis vero non videt in omni judicio & ratiocinio, immo omni mentis actu absolute necessariam esse notionum claritatem? Id enim, de qvo nullas omnino habemus notiones, prorsus ignoramus; & qvod ignotum est, id neque cogitationum nostrarum objectum esse potest, neque alias cogitationes prognoscere. Qvod si vero notiones qvædam rei ab aliis separandæ non sunt idoneæ, unum facile pro altero substituimus, & hoc errore commisso, circa materiem substratam, non potest non, qvid qvæ ei attribuitur, erroneum esse. Qvum itaque tanti sit notionum claritas, hanc omni studio qværendam esse satis patet. Maximi vero momenti hic est continuata qvædam, ad res ipsas & veritates

tates, qvarum claras expetimus notiones , atten-
tio. Qvod enim fugitivo tantum oculo adspicimus,
vel levi duntaxat attentione consideramus, id faci-
le animo excidit ; qvibus autem considerandis diu-
tius immoramur; hæc altius infixa remanent.

§. III.

Nihil autem freqventis contingit, qvam qvod
homines ita sibi illudunt, ut notiones vide-
antur habere, qvas non habent. Connectunt ni-
mirum ea ipsa, qvæ connecti nequeunt. Et licet
hic dentur ideæ qvædam simplices, composita ta-
men illa nulla est. Sic loqvuntur de fortuna &
casu, tanqvam cauſa qvadam cauſis & rationi-
bus opposita. Sed hæc foret cauſa non cauſa,
i. e. non ens. Alii de fatalitate qvadam cœca o-
mnem finium considerationem excludente garri-
unt; verum omnia, qvæ nobis obveniunt, aptissi-
me reperiuntur disposita. Sed cœcum esse, & res
apte disponere se invicem destruunt. Æternita-
tem mundi statuerunt gentilium Philosophorum
multi, qui omnia in mundo & ipsam successio-
nem rerum, finitam esse juxta concesserunt. Er-
go datur æternitas finita, seu qvod eodem reci-
dit, idem simul est finitum & infinitum. Talia
apud Aristotelem reperiuntur haud pauca ; impri-
mis observari meretur ejus Entelecheia, qva,
qvid designatum voluit, nemo expedire potuit, &
vix ipse intellexit. Plurima vero apud Scholasti-
cos occurrunt agmina verborum , qvibus aut ob-

icurissimæ aut nullæ potius continentur notiones. Nec pauci cōponunt notiones, qvæ inter se jun-
gi poslunt ac debent, sed imperfecte, eaqve præ-
tereunt, qvæ addenda fuissent, si hæc vel illa no-
tio clara evaderet. Exempla hujus assertionis dan-
tur certe innumera. Qvoties homines legis, pru-
dentiæ, justitiæ, fortitudinis, temperantiæ cetera-
rumqve virtutum faciunt mentionem? qvibus non-
nulla tribuunt, qvæ revera illis conveniunt; ve-
rum si qvæsiveris, qvomodo a ceteris omnibus
differant, id explicare non poterunt; qvo fatis in-
dicant, notiones suas prorsus esse obscuras. Atqve,
si fatendum, qvod res est, maxima hominum
pars illa obscuritate in multis laborat. Nec in-
solitum est, ut notiones, qvæ claræ fuerant, in-
terdum fiant obscuræ, per philautiam nempe &
affectus. Qvid freqventius, qvam ut, qvod ipse
qvis egit vel amicus, ceu justum & æqvum sibi
repræsentet, qvum idem ab alio, vel præsertim in-
imico factum, videatur injustissimum? Una ea-
demqve actio, modo libertatis modo licentiæ,
modo fortitudinis, modo temeritatis notione com-
prehenditur. Scilicet addendo vel detrahendo no-
tiones immutant homines, ut pro lubitu, ubicun-
que placuerit, applicari queant. Imo Rhetorici,
qvod mireris, regulas tradunt, qvomodo lauda-
turi vel vituperaturi pro ratione instituti no-
tiones transformare debeant. Nec defunt, qui
hæc monita fuerint secuti. Panegyristæ sæpe vi-
tia

5

tia turpissima & horrenda facinora ut insignes virtutes & facta heroica deprædicant. Examine-mus veram notionem fortitudinis Alexandri Magni, tot laudibus quidem deprædicatæ, quid aliud erit, quam audax injustitia & magnum latrocinium? In bellicam virtutem Iulii Cæsaris eo magis hæc eadem quadrat definitio, quia exteris oppressis, contra proprios cives & suam ipsius patriam se convertit. Sed in re plana non opus est pluribus.

§. IV.

NOtionem adæqvatam vocamus illam, quæ omnia rei alicui inexistentia in se complectitur. Tales oppido dantur paucæ, Ut nihil jam dicamus de ipso Deo, cuius infinitæ perfectiones omnem captum humanum longe excedunt, etiam finita objecta plura in se continent, quam ut ulla ingenii subtilitas singula adseqvatur. Quid proprius alicui est, quam sua ipsius mens? omnia tamen, quæ in ea sunt, peruestigavit nemo. Essentia corporis physici ignota est. Structura etiam partium subtilissima, huic vel isti speciei corporeæ propria, omne eludit humanum acumen. Atque res est in aprico. Omnis rerum materialium notitia pendet a sensibus externis, qui longe sunt hebetiores, quam ut ad intima earum & minutissima penetrare valeant. Id quidem dubio caret, quo plura in objecto aliquo cognoscimus, eo clariorem ejus nobis esse notionem; verum quod aliqua vel multa quoque ignoramus, ideo notio ista inter obscuras referenda non est. Nam secundum

§. II.

§ II:dam clara notio censetur, ubi rei ab aliis distingvendae sufficit. Sic qui circumlocutum novit esse figuram, cuius omnes partes æqualiter distant a centro, claram ejus habet notionem, quamvis rationem diametri ad peripheriam non dum fuerit adsecutus. Nec aliter definitiones possent esse principia demonstrationum; obscuritas quippe non est genetrix lucis.

§. V.

A Notionibus progradimur ad iudicia, quibus etiam perspicuitas inesse debet. Judicia autem constant notionibus, tanquam materia ex qua; quare nisi his primum claritas insit, in illis locum invenire omnino nequit. Verum fieri potest, ut licet claræ sint notiones, quod ex illis construitur iudicium, nihilominus obscuritati deprehendatur obnoxium; si nimis tales compingantur, quæ uniri non possunt. Nihil notionibus trianguli & quadranguli clarus est; ast si quis dixerit triangulum esse quadratum, intelligi neutiquam poterit. Videretur forte impossibile esse, ut qui vel tantillum judicandi facultate pollent, in ejusmodi repugnantiam incident; nisi multiplex hæc ostenderet experientia. Nonne gentiles ea Diis suis attribuerunt, quæ cum divinitate conciliari poterunt nunquam? Quod si per numina ista tantum intellexerunt entia hominibus præstantiora sive heroes, ne sic quidem tollitur difficultas: quum iisdem talia applicuerint, quæ non nisi in turpissimos ac ne-

nequissimos cadunt. Contradictiones has vidit & propalavit Socrates, Philosophiae Græcanicæ ille pa-
rens ; qvod morte luere necessum habuit. Neque
contrarietas hæc in singulis judiciis seorsim spe-
ctanda est ; sed pluribus inter se comparatis. Et
qvis ignorat in variis Philosophorum systematibus
multas reperiri contradictiones ? De contradictioni-
bus Stoicorum & Epicureorum ex professo egit Plu-
tarachus. Qui vero magno argumentoru adparatu ni-
hil percipi posse, demonstratum ibant Sceptici, qvid
aliud egerint, quam qvod totidem machinis suum
ipitorum invalerunt principium. Nec recentiores
per omnia sibimet ipsis consentiunt. Qvoties sibi
repugnat Cardanus ? Systema Spinozianum contra-
dictiones apertissimas continet, adeoqve intellectu
difficillimum est ; quamvis , quæ in eo occurrit ob-
scuritas, magna ex parte proveniat ex notionum
& verborum obscuritate, quam definitionibus suis
prævenire non potuit & forte nec voluit Spinoza.
Quid de legibus dicamus, in qvib⁹ haud raro sibimet
invicem adversantia obveniunt ? Nullum hujus rei
luculentius exstat documentum, quam corpus Ju-
ris Romani. Tanta hic reperitur legum, decre-
torum & responorum contrarietas, ut integros
antinomiarum libros viri qvidam docti configna-
verint ; licet hic pariter maxima le offerat ver-
borum obscuritas, de qua suo loco agendum. Ut
paucis dicenda comprehendamus, ubi qvis sic
loquitur aut scribit, ut modo hoc afferat, modo

con-

contrarium, non potest non fieri, ut auditor vel lector de vero illius sensu dubius hæreat, te-nebris quasi animo illius offusis.

§. VI.

PEr methodum hic intelligimus ejusmodi judicio-
rum ordinem, quo ratio reddi potest, cur hoc
modo & non alio se invicem excipient. De
methodo ex professo & quidem pluribus agere
solent Logici. Nos pauca tantum nostro institu-
to convenientia adferemus. Omnis oratio vel in fa-
ctis enarrandis, vel in veritatibus universalibus
explicandis versatur. Ordinem quo exponenda sint fa-
cta, ipsa eorum successio determinat. Veritates uni-
versales vel ita ordinantur, ut generalissimæ primo lo-
co constituantur, usqve dum pervenitur ad particu-
laria, vel a particularibus ad universalia ascendit;
vel etiam ita disponuntur, prout inventæ pri-
mum fuerunt. Certæ autem regulæ definiri ne-
queunt, omni argumento convenientes, qvum mo-
do una modo altera methodus aptior sit. Immo
hæc vel illa materies aliqvid sibi proprium in tra-
statione qvandoque reqvirit, ex circumstantiis per-
sonarum, loci & temporis æstimandum. Qvod mul-
tum ad perspicuitatem conferat methodus, vel pri-
mo intuitu patet. Qvum enim res iusto ordine
proponantur, sponte quasi nobis obveniunt. Imo
qvam plurimæ nullo poterunt modo intelligi or-
dine remoto. E. gr. si qvis propositiones singu-
las, qvæ in opere qvodam mathematico existant,
fin-

9

singulis scedulae descripsiterit; omnes autem istas scedulas deinde inter se confuderit, quis veritates istas earumque nexus adsequeretur, nisi forte qui in isto studi genere eo profecerit, ut par opus ipse condere valeat. Idem de cunctis veritatibus, inter se nexus quodam conjunctis, dictum esto. Fatemur quidem veritates multas sola experientia innotescere sine ulla demonstratione, verum & haec recte dispositae facilius percipiuntur, quod classificatio adcuratior in Historia naturali satis ostendit. Hinc apparet, cum neglecto ordine conjunctionum esse dispendium claritatis. Exempla confusionis, & inde enatae obscuritatis, ex omnibus scientiis ac disciplinis adduci possent; verum id minus necessarium videtur, quoniam rei Literariae vel tantillum perito satis in promptu sint.

§. VII.

NEc parum perspicuitatem auget rerum ipsarum plenior intelligentia. Quo enim quis aliquid melius perspexit, eo etiam clarius id aliis explicare valet. Experientia magni est momenti in rebus practicis, quas vix ac ne vix quidem ab ea imparatus ita vivide sibi representare potest, quam qui hac usus est magistra. Praelium, & quae eo fiunt, non ita omnino intuebitur, cui nullum fuit cum marte consortium, atque veteranus miles. Et sic de ceteris. Præterea, qui argumentum adcuratius habent perspectum, ut quae ad cognitionem ejus necessaria sunt, explicare valent,

lent, ita etiam supervacanea prætermittunt; qvod perspicuitati promovendæ majorem in modum inservit. Ubi enim multa ab argumento aliena interuntur, attentio Auditoris vel Lectoris in devia abripitur, ejusque animo oboritur caligo.

§. VIII.

VErba per se nihil significant, sed omnis eorum potestas pendet ab impositione; prout satis constat, unum idemque vocabulum diversis in lingvis res diversissimas denotare. Proinde, ad perspicuitatem necessarium omnino est, in significatu maxime recepto usurpentur. Vulgus est magister loqvendi, & hominem facilius, quam verbum civitate donaverit Princeps. Cayendum igitur a verbis antiquis & obsoletis. Ut aliæ res, ita etiam lingvæ mutationibus obnoxiae manent; & quæ olim in usu fuerant, post præteriapulum aliquod tamoris intervallum amplius non sunt. Si quis in lingva patria jam verbis uteretur, quæ in Legibus antiquissimis & aliis vetustis existant documentis, perinde esset, ac si peregrina quadam lingua loqueretur. Notissimum etiam est, unius ejusdemque verbi, in eadem lingua diverso tempore diverbum omnino fuisse significatum. Sic tyrannus primum Principem quemcunque, post malum principem denotare cœpit. Et sic de pluribus. Non autem cum antiquis illis sed hujus ætatis hominibus, lingvæ nobis intercedit commercium; quamobrem nec vetusti sed hodierni usus

usus vocabula sunt adhibenda. Abstinendum etiam, quantum fieri potest a vocabulis novis. Fre-
quens namque mutatio in vocum significatione
non potest non obscuritatem parere & lingvam
reddere incertam. Idem de peregrinis vocibus
est sentiendum, quia & haec novae sunt in ista
lingva, cui alluvione adhaerescunt. Ea Romano-
rum quondam fuit vanitas, ut linguae suae puri-
tatem Graecorum vocabulorum admixtione cor-
rumperent; quod cur fecerint, eo magis mira-
ri subit, quia Graeciam armis vietam, in provin-
ciæ formam redegerant, & Graecos ut molliculos
ac leves plerumque spernebant. Nos vero du-
dum exterios eorumque mores fuimus admirati;
quare nec mirum, si multorum ex nostris haec
sit simplicitas, ut tum deum eleganter loqui
sibi videantur, quando quam plurima verba pere-
grina sermoni intrudunt; scilicet, quos & nostri
Majores olim subegerant, horum posteritatis labio
tervire pulcrum ducimus. Atque eo jam res de-
venit, ut Svetheicæ loquentes difficulter locepe, vel
plane non intelligant Sveci. Periculum foret, ne
lingua vernacula temporis progressu pereat, vel
saltem tunica fiat ex diversissimis laciniis con-
fusa, nisi meliora sperare juberet Regia Academi-
a Scientiarum; quæ ut provehendis scientiis, ita
linguae vernaculae conservandæ & expoliendæ o-
mni studio incumbit.

§. IX.

PErspicuitati orationis multum quoque officiunt æqvivocationes. Scilicet, pauciora omnino sunt vocabula, quæ non nisi unicum habent significatum. Multa plures, imo nonnulla contrarias exprimunt notiones. Sæpe quidem ex materia substrata aliisque circumstantiis pronum est intelligere, quis in hac vel illa sententia voci *πλωσίω* competit sensus. E. g. Si Astronomus signa cœlestia explicans, mentionem facit tauri, quis non adsequitur, eum non designatum velle animal, cuius usus est in agricultura? Verum ista lux non semper adfulget. Haud raro uni eidemque vocabulo in una sententia sine absurditate plures applicari possunt sensus; unde dubium oritur, quisnam sit verus & genuinus. Hæc autem hæsitantia multum haud raro faciliere solet negotii & plurima parere incommoda. Hinc Logomachia, quæ in Republica Civili & Literaria, imo Ecclesia, infinita dissidia, contentiones ac turbas concitarunt; quarum tragediarum plena est Historia. Tuttissimum contra Logomachias remedium sunt definitiones, quibus clare exponitur, quid verbis alioquin ambiguous designetur.

§. X.

POstquam exposuimus, quid in verbis observandum sit, ut clara evadat oratio, ad sententias pedem promovemus. Et, quemadmodum

dum verba usitata, non antiqua, non nova, non peregrina in hunc finem sunt eligenda, ita idem de phrætologia valet. Qvot in vetustis Patriæ monumentis exstant phraes, qvas ut intelligamus, lexicorum indigemus adminiculo? Atque, si qvis tales jam orationi adspergeret, qvam fieret obscura? Idem in aliis quoque linguis observare licet; atque ut vocabulorum significatus, ita phrasium vis ac usus tempore variat. Qvod phrasium novitas perspicuitati obstat, æque est planum. Nec aliter judicandum de peregrinitate. Qvum Romani sœpe Græcis conviverent, eorumque pervolverent libros, idiotismi Græci in lingvam Latinam irreplerunt; qvos Græcarum literarum rudes ægre adleqvuntur. Talia in Cornelio Tacito & Sallustio occurunt non pauca.

§. XI.

Hic non prætereunda est eorum puerilitas, qvi, dum lingva antiqua, & qvidem præsertim Latina scribunt, id de industria agunt, ut qvam difficillime intelligantur, eoqve se esse eruditiores putant, qvo magis hunc adleqvuntur finem. Nimirum, si qvas in lectione Auctorum ostendunt voces rariores, vel phraes ab usu communni remotiores, qvales apud Poëtas in primis occurunt, has arripiunt, & qvacunqve occasione, sœpe minus commoda, stylo intrudunt. Hi non cogitant seqventia: I:mo Multa *άντες* dicta etiam antiquis exciderunt, qvæ observare, qvam imitari tutius est. II:do Unius ejusdemqve loci

loci sc̄epe variantes dantur lectiones, & qvidem plures, qvarum non nisi una est genuina. Et qvoties hic vel ille codex pro vera spuriā p̄æbet? Imitatio significatus vocum & phrasium rariorū haud raro parum est exploratus, neqve enim Lexicis hic tuto semper fidendum; unde in earum usu & applicatione errare est pronum. Ut autem in omni lingua seſtanda sunt maxime usitata, ita in mortuis eo majori in id studio in- cumbendum, qvo plura, si aliter fiat, se undique offerunt pericula erroris.

§. XII.

UT in verbis æqvivocatio lucem intercipit, ita in lententiis amphibolia. Est autem amphibolia ambiguitas ex constructione verborum orta. Sic qvum scribit Terentius: *Omnes socrus oderunt nurus, dubium videri potest, qvodnam sit subjectum & qvid ad p̄ædicatum spectet; qvum utrum sumatur æque posse esse verum.* Atqve enascitur qvandoqve hæſitatio, non ſolum de singulis verbis, verum de integris lententiis, qvorum referri debeant: unde in Legum & contractuum interpretatione ſc̄epe difficultates exiſtere ſeverunt; qvas tamen ipſe orationis contextus, antecedentium & conſequentium comparatio mutua removent aliqando.

§. XIII.

INſigne perspicuitati accedit momentum, ſi & verba & lententiæ exqvirantur nativæ & ani- mi

ni cogitationibus exprimendis, adeoqve rebus ipsis, qvarum esse debent imagines, explicandis aptissimæ. Tales invenire sœpe difficultus est, qvam inexpertis videtur. Pauciores enim dantur voces & phraseologizæ, qyibus in una eadem qve lingua aliæ per omnia æqvipollentes respondeant; unde patet, qvasdam ita substratae materiei convenire, ut aliæ in locum earum æqve commode substitui vix queant. Vedit hoc Cicero, qvare libro I:mo de Oratore sic scribit: *In quotidianis autem cogitationibus eqvidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis qvam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, qvam memoria possem comprehendere, tam rem ipsam, qdā legissim, verbis aliis qvam maxime possem lecto pronunciarem.* Sed post animadvertis hoc esse in hoc vitii, qvod ea verba, quae maxime cuiusqve rei propria, quaeque essent ornatissima atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius versus me exercecerem, aut Gracebus, si ejus orationem mihi forte proposuisset: ita, si iisdem verbis uterer, nihil proficeret; si aliis etiam oesseret, cum minus idoneis uti consuecerem. Postea mihi placuit, eoque sumus adolescens, ut summorum Oratorum Graecas orationes explicarem; qyibus letis, hoc assequebar, ut cum ea quae regrem Graece, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quaedam verba imitando, quae nova nostris essent, dum

dummodo effent idonea. Qvin etiam in qvavis lingua plurima sunt vocabula, qvæ alterius nullius totidem verbis exprimi possunt, sed tantum periphrasi; qvod pluribus ostendit Johan. Glericus in Critica, volum. I. p. 11. S. I. capite II:do integro. Hinc satis constat, qvam arduum sit negotium, qvod una lscriptum est lingua, alia reddere, & qvod nulla versio, vim fontium per omnia exhaustat. Qvanti igitur est verborum & phratium selectus?

§ XIV.

UT perspicua fiat oratio, multum etiam confort modum servare in periodis, ne justo sint vel breviores vel prolixiores. Qvæ uno judicio intuitivo se animo sistunt, vel arctius inter se sunt connexa, una qvoqve periodo aptissime comprehenduntur. Qvod si verba fuerint pauciora, qvam qvæ huic instituto sufficient, obscuritas ingruit. Hinc sc̄epe in laconismis claritas desideratur. Thucydides qvoqve dum strictior est verbis, haud raro fit obscurior. Sententiarum brevitas in cornelio Tacito non parum lucis qvandoqve ei suffuratur. Neqve Seneca ab hoc vitio est immunitis; qvod tamen pensare conatur pluribus sententiis, qvæ idem prope dicunt. Qvamvis ne sic quidem satis huic medeatur defectui; ista namqve congeries confusionem parit, & multa dicendo parum dicitur. Taciti & Senecæ lectioni qvum tenacius inhæreret Lipsius, in eorum qvoqve bre-

brevitatem juxta ac obscuritatem incidit; quamobrem censuram doctissimorum virorum non potuit evitare; adeo ut Scaliger in extremis constitutus, hanc ederet confessionem, quod stylus Lipsii ipsi non placeret. Neque nimia periodorum amplitudo omnis obscuritatis est expers. Si multa semel & simul oculis nostris obveniunt, ad omnia attendere vix possumus, quae dum seorsim spectamus, facile observantur. Sic etiam numerosa verba & tententiae, totidem notionum & judiciorum vehicula, una periodo congesta, & animo simul objecta, eundem obruunt, & saltem perceptionem difficultem reddunt: quum ista justis portionibus divisa, ac distinctis periodis proposita se sponte insinuarent. Non negamus, in magni nominis Oratoribus & quidem ipso Cicerone occurrere periodos admodum prolixas, verum, quorum virtutes non valemus æquare, horum nec vitia imitemur.

§. XIV.

JAM videndum est, quam tropi & schemata ad perspicuitatem orationis relationem habeant. Tropus dicitur verbi a sensu proprio in aliud cum virtute translatio, & numerantur quatuor, nimirum metaphora, metonymia, synecdoche & ironia. Quosdam tropos ipsa peperit necessitas. Quum namque infinita esset rerum multitudo, pauciora autem vocabula, ut illis designandis adhiberentur translatata oportuit. Quæ autem necessitate urgente existiterunt translatata, horum certus &

fixus est significatus, ut æqvipolleant propriis. Sic rostrum, qvod avi proprie competit, æque constanter usurpatur de re ad navigium spectante. Qvin etiam qvorundā verborū significatio translata receptione est, qvam propria; ut nubere proprie denotat operire, ve-
lare, metonymice autem & qvidem longe usitatius dicitur de femina, qvæ matrimonio jungitur viro. Proinde patet, hæc partim esse æque clara ac pro-
pria, & partim illis clariora. Non tamen negave-
ro, in translationibus necessitate expressis, qvando-
qve aliqvid obscuritatis latere. Ut variis in lin-
gvis verba usurpari cœperunt a vulgo, qvod, qvum
rerum non corporearum pierumqve nullas habeat
notiones, neqve nomina illis imponere potuit.
Unde Philosophis, qvum de rebus immaterialibus a-
gerent, necesse fuit mutuari a vulgo vocabula, pro-
prie res materiales earumq; mutationes designantia,
qvibus in sensu translati immaterialia denotarent.
Sed multis remanebat intelligentia vocum istarum
propria; qvamobrem entibus incorporeis corpo-
reas admiscerunt notiones; unde maximi ero-
res originem duxerunt. Verum, dantur etiam aliæ.
translationes, ornatus ac delectationis causa ex-
cogitatæ. Nam, dicente Cicerone libr. III. de Orat.
Uli vestis frigoris causa reperta primo, post adhiberi cœpta
est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem; sic verbi
translatio instituta est inopiae causa, frequentata delecta-
tione. Cur autem aliena magis delætent, qvam
propria, hæc rationes reddit idem auctor loco citat.

Vel

Vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere; vel quod us, qui audit, alio dicitur cogitatione, neque tamen aberrat; vel quod singulis verbis res ac totum simile conficitur; vel quod omnis translatio ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui sensus est acerrimus. Ut vero claræ sint istæ metaphoræ, requiritur I:o ut res ipsa, quæ cum alia comparatur, probe sit cognita, alioquin facile potest conferri cum prorsus dissimili. II:o Debet etiam id patere, cum quo comparatio instituitur, & quidem ob causam eandem. III:o ratio similitudinis debet constare, in qua ipsa vis metaphoræ consistit. Hæc omnia ubi adfuerint, adeo non detrahit claritati metaphora, ut potius eam augeat. Hac relatione rerum ad se invicem perspecta, clarius etiam ipsæ intelliguntur. Et quousque comparatio extendenda sit, id est re ipsa & contextu orationis intelligendum. Ast metaphoræ a rebus paucum notis desumptæ, e longinquo petitæ & sic duiores obscuritatem progignunt. Sic Syrtim matrimonii, Charybdim honorum rejicit Cicero. Civitatum contrarium inter se nisum dum comparat Puffendorius cum vorticibus Cartesi, quis eum adsequitur, nisi idem sit Philosophiæ Cartesianæ peritus? Translationes metonymicæ & synecdochicæ debent esse usū adoptatae, si illis insit perspicuitas. Hic enim notio una non includitur in altera ut in similibus; sed diversæ ob aliquem, qui inter ipas datur, nexus, substituantur. Quantum

hinc obscuritatis proveniat, patet in primis ex Poëtis, qvi ejusmodi translationibus frequentius utuntur, ut suppetant voces metro convenientes; quamvis & hic necessitati acceserit voluptas. Vel Odas quasdam Horatianas pervolventi, res ad oculum patebit. Ut autem intelligantur istæ translationes, & Mythologia & Historia quandoque ac Geographia in sublidum vocandæ sunt. An quid sit ironice dictum nec ne, ex circumstantiis judicandum. Verum, nec id semper est in expedito, quando significatus & simplex & ironicus unius eidemque sententiæ sine absurditate aptari potest. Sic verba Dei Genet. III. 22. *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis*, quidam ironice interpretantur; item Salomonis ista; Ecclef. XI. 9. *Gaudete jungenis in adolescentia tua &c.* Alii contra nullam hic admittunt ironiam. Ad Schemata pedem promovemus. Schema vocatur in oratione id, quod, quum tropus non sit, a simplici tamen ac communi usu in elegantiorum est immutatum. Solent vulgo dividi in Schemata Dictionis & Sententiarum; illa vocum immutatione percunt, hæc vel variato vocum ordine, remanent. Quod spectat Schemata illa Dictionis, quædam eorum aliquid ad perspicuitatem conferre arbitramur. E. g. In synonymia & asyndeto, quando plura verba idem tere significantia cumulantur, emphasis fit major. Attentionem detinet ἐργασία & ἐπίμονή idem versi-

versimode exprimens, conf. Psal. CXVIII. Nec pa-
rum attentionem excitat *αιαφοεζ*, vocem eandem
in principiis repetens, ut & *σημπλοιη*, continens re-
petitiones in principiis & clausulis &c. Etiam
Schemata Sententiae vim addunt orationi. E. G. Dia-
typosis & hypotyposis, qvum res ita describitur, ut
coram cerni videatur. Assimilatio, qva res conveni-
entiam inter se habentes, comparantur. Antithe-
sis, qvum rebus contrariis contrariæ opponuntur.
Ex Auctoribus exempla adferre supervacaneum vide-
tur, qvum in omnibus libellis Rheticis occurant.
Hic tamen prætereundum non est, dari etiam Sche-
mata, qvæ aliquid obscuritatis inducunt. Sic auxesis
est, cum aliquid supra veritatem extollitur. Mejoris
contra minus dicit, qvam pro veritate rei Hic du-
biū s̄pē existit, intra qvos limites dicta accipi
debeant, ut vero sint consentanea.

§. XV.

Restat, de toto artificio Rheticō in ordine ac
respectu ad perspicuitatem aliquid dicamus.
Habet hoc sibi in primis propositum, ut commo-
veantur affectus. Illa namq̄e plurimum est mor-
talium indoles, ut simplici veritate parum adfici-
antur. Qui autem affectus excitare volunt, aliquan-
do rem ab ea duntaxat parte exhibent, qvæ ad
commovendum est aptissima, alteram vero ejus
faciem, qvæ ad hoc minus videtur idonea, qvan-
tum fieri potest, removent vel tegunt; imo ad-
dunt

dunt qvandoqve haud pauca præter verum, in ea parte, qvam conspectui objiciunt. Docet Cicero libr. I. de Oratore, eam artem his verbis: *Si cau-
sae turpitudo contrahet offenditionem, aut pro homine, qui
offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet;
aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur,
aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo,
qvod edit, ad id, qvod diligit, animus auditoris tra-
ducatur.* Qvin oratio hoc modo instructa, saltem ad res iplas relata, admodum sit obscura, qvis non videt? Et qvi eam vel audiunt vel legunt, rem propositam non magis plenè intelli-
gunt, qvam qvis imaginem, qva dimidium te-
ctam, rotam contemplari potest. Præterea, qvo-
rum se commoverant adfectus, ad veritatem di-
judicandam sunt inepti; qvum nihil sit efficacius ad animum tenebris obruendum, qvam vis adfe-
ctuum & vehementia. Proinde a judiciis & con-
sultationibus publicis exulare debet omne adfe-
ctuum concitandorum artificium. Satis notum est ex Historia, qvantas in Græcia & Romæ turbas excitaverint demagogi. Ubi autem res est deli-
berata, perspecta atqve decisa, ut ad strenuam ejus execusionem multum coferunt adfectus, ita qvæ-
tum eos accendere potest ars, egregia est cenlenda.

§. XVI.

PRæter dictas obscuritaris causas datur alia, ni-
mirum ipsum tempus, & qvæ in eo fit muta-
tio rerum. In monumentis veterum, multis de re-
bus agitur, qvæ olim extiterunt, & qvarum no-
tiones

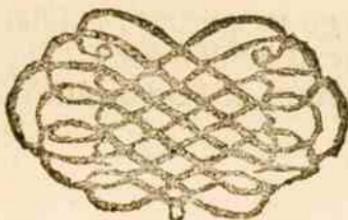
tiones clarissimæ erant illius ætatis hominibus, sed quæ dudum ita perierunt, ut vel nullæ amplius, vel exiguæ earum supersint reliquiae. Huc pertinent imprimis opera artis, ut architectura civilis & militaris, res nautica, res militaris, terrestris & navalis, arma & instrumenta bellica, supellex domestica, & quæ sub ea comprehenduntur numero proptermodum infinita. In his explicandis desudant quidem antiquitatum Scriptores, quorum assiduo & pertinaci studio factum est, ut ne res istæ vetustæ omnino ignorentur: verum nemo eorum dixit, se ista & que clare intelligere, ac ipsi *αντίστηται*. Et quod id ipsum fieri non possit, satis est in aprico. Descriptiones ejusmodi sunt partim incertæ, plerumque imperfectæ, & soepe obliteratae potius umbræ, quam veræ & vividæ rerum imagines. Hinc non mirum, tam arduum esse lingvarum mortuarum studium, & multa in Scriptoribus antiquis occurrere, quorum adæqvatam nemo exspectaverit intelligentiam.

§. XVII.

Sed hæc ita accipienda non sunt, ac si universa. Lem quandam *ἀκαταληψιας* antiquariam statueremus. Licet enim, rerum plurimarum, quæ apud veteres erant, nequeamus claras nobis formare imagines; inde tamen concludendum non est, nos de negotiis eoruin, causarumque in his & effectuum nexu nihil distincte cognoscere. Prælium inter Cælarem & Pompejum in campis Pharsalicis

talicis commissum, ut a Plutarcho satis adcurate describitur, intelligimus, qvamvis de multis qvæ apparatum bellicum constituebant, obscuras tantum habeamus notiones. Sic etiam pugnam navalem inter Octavianum & Antonium ad Actium conservatam, ejusque successionem ab eodem Auctore diligentissime enarratam adseqvimur, etsi multa in re nautica Romanorum ignoremus. Et sic de ceteris. Factum aliquod perspectum habere potest judex, qvatum ipsius instituto sufficit, licet personarum ad id concurrentium, vestitum & alia id genus non adtendat. Quid? qvod in omni actione physica & morali multa dentur, qvæ vel perspicacissimos latent. Hinc ulterius elucefcit, qvod §. 11:da adstructum ivimus, absentiam cognitionis adæqvatae non omnem excludere claritatem. Proinde, qvamvis in Codice S. qvædam reperiantur *duo* *versi*, qvod nemo negare potest, & ipsi Scriptores Sacri concedunt, 2 Pet. III. 16.; totam ideo Scripturam obscuritatis arguere, temerarium juxta ac impium est. Inveniuntur ibi multa, & quidem ex illis præfertim, qvæ ad salutis negotium faciunt, maxime perspicua.

SOLI DEO GLORIA.

CLARISSIMO
Dn. AUCTORI

Virtutis ea est indoles atque natura, ut pulcherrimum de-
se fulgorem circumquaque stargat. Haec nos ad se al-
licit esse, itque, ut ipsam omni studio quaeramus. Omnes e-
nim, ut scribit Cicero, trahimur & ducimur ad cogni-
tionis & scientiae cupiditatem, in qua excellere pul-
crum putamus; labi autem, errare, nescire & deci-
pi, & malum & turpe ducimus. Et, quamvis desideri-
um aliquod investigandae veritatis in singulis hominibus re-
periatur; quo tamen erectiora sunt ingenia ac praestantiora,
eo quoque fortiori nisu ad Divinum hocce munus adqviren-
dum feruntur. Tu, Clarissime Domine Candidate, quem-
admodum optimum illud patrimonium bonaे mentis consecutus
es; ita, quidquid ad illud augendum & amplificandum propria
potest conferre industria. Srenue praestitisti. Neque solum Ti-
bi curae cordique fuit, ut veritatem invenires, verum etiam id
operam dedisti, ut inventam cum aliis clare ac perspicue com-
muniicare valeas. Docet utrumque specimen hoc Graduale de-
Perpicuitate orationis, quo plene expticuisti, quae & animo
& verbis lux veritatis exsplendescere debeat. Modestia tua & mu-
tua, quae inter nos aliquo temporis spatio intercessit, arnicitia,
in laudes Tuas excurrere haud permittit; hisce tamen paucis,
mea, quantumvis tenuis & incultior Minerva Tibi gratulari
non dubitavit. Quamobrem Honores, quos Amplissima Facul-
tas Philosophica propediem Tibi collatura erit, ex animo gratu-
lor, & roveo, dignetur Summum Numen reliqua praemia virtu-
te & meritis Tuis digna, quantocius concedere.

MATTHIAS RUNGEEN,
Ostrobothniensis.

Clarissimo Dn. CANDIDATO,
Fautorि suo honoratissimo.

Nemini ticeat ignotum esse posse, facultatem sermocinandi
ideo a summo Nominis boni in omnibus datam atque concessam
esse, ut alter alteri mentis suae conceptus per verba, seu signa
quaedam indicet & explicet; nihilominus & bodicium non
paucos dari reperimus, qui laudi sibi ducant, si sermonem vel
rem oratione expressam, variis, & ex iſorum sententia arti-
ficiis modis obscuram redcere queant. Quantum vero horum
cerebro insit stupiditatis, facile est intellegi. Præter-
quæstra enim, quod sibimet ipsis in ejusmodi rugis excegitan-
tis multum pariant molestiae, ipsum etiam finem orationis, qui
est, ut ab aliis intelligamus, obliuiscuntur, immo eidem con-
trariantur. Quantum autem taciti obscuritas afferat o-
rationis, tanquam e contrario voluptatis ex perspicuitate
ejusdem oritur. Quod cum Tu, Clariss. Dn. Candidate, erudi-
te fatus præsenti bsc Tua dissertatione demonstras, omnibus si-
mul iudicas, Te in ite habencum esse, qui non eruditio solum
solidæ acquirendæ, verum etiam eidem perspicue proferendæ
operam navarunt omnem. Quapropter non possum non data
boc occasione, qualicunque verborum significative voluptatem,
quam ex labore hoc Tuo laudabili cuperim, testarum facere. Est
certe hic ingenii Tui felicissimi fecus talis, ut Tuum acumen
& assiduitatem in literarum studiis colendis maiorem in modum
dclareat. Gratuler itaque Tibi, Clariss. Candidate strenuum in
Qasi is Musarum militiam. Gratulor etiam lauream, seu bra-
beam Tibi ab iudeo propediem conferenam, optoque, velit
Summus rerum Arbitrus quaevi incepta Tua gratiae sue au-
ra in posterum etiam secundare, quo scopum praefixum
quam felicissime attingas!

Sic aplausit
MATTH. LÆNGMAN.
Q. B.